

УТИЦАЈ ИСТОРИЈЕ У ОБЛИКОВАЊУ САВРЕМЕНЕ СРПСКЕ ГЕОПОЛИТИКЕ

Димитрије Теодосић¹

Сажетак: Геополитика као научна дисциплина у својој класичној поставци доводи у везу географију и политику. Међутим, поред наведене две науке биле су потребне различите перспективе за боље разумевање и анализирање проблема које доноси геополитика. Тако је у решавање комплексних геополитичких проблема укључена економска, војна, историјска, правна, социолошка перспектива и многе друге. У Србији се геополитика појављује услед великих државних промена, напуштањем идеолошких уверења и јачањем национализма 90-их година 20. века. Иако су у сржи геополитике географија и политика, оно што највише покреће српску геополитику је историјски чинилац који је веома јак и све више присутан у држави последњих 30-ак година. У раду ће се анализирати утицај историје на геополитичке одлуке и геополитичка дешавања кроз која је прошла Србија у том периоду. Историјско-географским и геополитичким методом биће обрађене узрочно-последичне везе геополитичких одлука и како су оне створиле геополитичку позицију Србије данас. Овим методама пружиће се оквир за разумевање замршене везе између српске историје, географије простора на којима се она одиграва и савремене геополитичке позиције. Метод наглашава начине на које су историјско-географски фактори обликовали српски геополитички идентитет током времена. Рад се састоји од три дела, у првом се анализирају детерминанте које обликују геополитичке одлуке Србије, док се у другом делу анализира историја као детерминанта геополитике. Тежиште рада је треће поглавље које има акценат на анализи битних геополитичких дешавања за Србију у 21. веку, каквог су значаја за српски народ и за данашњу српску државу. Циљ овог рада је да што боље предочи међузависност српских геополитичких одлука и дешавања и историјског фактора.

Кључне речи: детерминанте геополитике, геополитика Србије, историјска искуства, национални идентитет, геополитички идентитет

ДЕТЕРМИНАНТЕ СРПСКЕ ГЕОПОЛИТИКЕ

Области и циљеви проучавања геополитике разликовали су се од аутора до аутора. Према Александру Дугину (2004) геополитика је „наука како владати“ (стр. 23 цитирано у: Пророковић, 2017, стр. 405), или према Карлу Хаусхоферу (1986) „историјска синтеза географије, историје, политичке науке, економије и социологије, погодна за практично политичко деловање, избегавање пораза у рату за простор и природна богатства, као и за доношење политичких одлука“ (стр. 20 цитирано у: Пророковић, 2017, стр. 405), или „геополитика истражује место одређене државе на политичкој карти света и одговарајућих региона, с циљем да укаже на најповољније облике и начине за њен развој и функционисање. Она је окренута ка будућности. Као наука о националној стратегији она је рационална основа политичког положаја државе“ према Мирку Грчићу (2000, стр. 86 цитирано у: Пророковић, 2017, стр. 406). Геополитичке одлуке условљене су физичко-географским и друштвено-географским факторима окружења које одређује спољнополитичку позицију државе. Геополитичке детерминанте и спољнополитички положај су у међусобној зависности, док геополитичке детерминанте дефинишу спољну политику, од њене употребљивости у пракси зависи геополитички положај државе. За детерминанте геополитичких могу се узети оне већ наведене перспективе које помажу у решавању комплексних геополитичких проблема, економска, војна, историјска, правна и социолошка перспектива. Широк опсег детерминанти даје могућност за сагледавање положаја државе из више различитих углова, међутим не утичу све детерминанте истим интензитетом на положај државе, већ то зависи од државе до државе (Пророковић, 2017).

¹ Докторанд, teodosic.dimitrije@gmail.com, ORCID: 0009-0005-7837-5907

Тукидиова максима може веродостојно да прикаже геополитику данашњице, по којој „јаки чине оно што могу, а слаби трпе оно што морају“ (Дабић, 2021, стр. 53)². Велике светске силе су те које обликују међународни поредак, док је на малим државама да се што боље снађу у таквом окружењу. Геополитичка позиција је најчешће одређена комбинацијом спољашњих системских фактора и унутар државних одлука. Коришћењем позитивних међународних кретања, мале државе могу себе да помере са маргиналног положаја и да се позиционирају као фактор утицаја у будућности (Мандић, Недић, 2022). У томе се огледа успешност доношења геополитичких одлука. Постоје три пресудна чиниоца при дефинисању геополитике државе: географски положај, структура светског политичког система и историјска искуства (Пророковић, 2017). Како *Стошић С. (2022)* наводи, људска спознаја садашњости темељи се на прошлости, и она је од кључног значаја за садашњост, јер садашњост се ствара одлукама донетим на основу прошлих искустава. Сходно томе, нација која је стварно слободна је она која чува истину и предање о традицији, култури и баштини и не дозволи заборав или наметање измишљене историје. Такође, „сувереном се може сматрати само она нација која има моћ да сама пише своју историју и тако сачува свој духовни корен и спречи било какву потенцијалну злоупотребу свести код свог народа и будућих поколења до које долази услед мешања туђих истина и стварања дисконтинуитета са прошлошћу“ (стр. 79-80). Према *Степић М. (2019)*, Србија има четири геополитичка „носећа стуба“ стратешке културе, и то:

1. Српски геополитички идентитет је неодвојиви део укупног националног идентитета;
2. Српски културно-цивилизацијски идентитет, који се данас углавном свео на припадност православној цивилизацији;
3. Српски историјски идентитет темељи се на српској свести да представљају историјски интегралан народ на Балкану.
4. Српски географски идентитет подразумева простор са којим се српски народ поистовећује и који сматра својим“ (стр. 172-173).

Када би се сваки од ова четири стуба анализирали појединачно, дошло би се до закључка да историја игра битну улогу у сваком од њих. Када народ упозна своју историју, он постаје свестан себе и тиме креира свој идентитет. Наш национални идентитет чине српски језик и писмо, православље и Српска православна црква (Светосавље) и историјско искуство. Геополитички идентитет Србије, као део укупног националног идентитета базиран је на историјском искуству које га је обликовало последњих неколико деценија. Српски геополитички идентитет формиран је као телурократски и то као резултат дугог историјског одгуривања и потискивања са јадранске обале. Као последица територијалног уситњавања и распарчавања, тренутна српска држава не може да се идентификује са њеном историјско-географским поимањем. Унутар геополитичког идентитета, издвојила су се четири геополитичка обележја положаја Србије и српског народа су: 1. контактност (укрштање религија - православља, римокатолицизма и ислама и цивилизацијско-културолошка блока - западни, православни и исламски); 2. граничност – слично обележје контактности јер су се границе и религија и цивилизација, поред оних политичких и административних, налазиле на српским земљама. Често су те границе повлачене и исцртаване у складу са туђим интересима а не са фактичким стањем на терену чиме је нарушавана целовитост српског народа; 3. чворност – испреплетани интереси великих сила стварају на територији Србије геополитички чвор – густа мрежа геополитичких вектора великих светских и регионалних сила, чији се снопови сучељавају и укрштају; 4. фрагментираност - „геополитичке претензије и територијалне аспирације глобалних, регионалних и локалних актера српском геополитичком положају предодређују фрагментираност као обележје које ће бити коришћено као фактор нове дестабилизације“ овог подручја (Деспотовић, Глишин, 2021, стр. 22-24).

Иако је код великог броја држава и великих сила историја геополитички инструмент, код нас Срба она је детерминанта. Сва наведена обележја део су историјског континуитета у спречавању српске националне и територијалне целовитости. Осетљивост геополитичког положаја српских земаља показују нам историјски догађаји који су се одиграли на њима. Кроз историју се јасно може видети деловање великих сила ка дестабилизацији региона, и ка систематском распарчавању, етничком чишћењу и расрбљавању територија насељених Србима. Само последњих неколико векова уназад сведоци смо сталног геополитичког потискивања Срба, са простора српских приморских територија у дубље копнено залеђе (Глишин, 2018).

² Она је и део наслова књиге Јаниса Варуфакиса. Видети: Јанис Варуфакис, А слаби трпе оно што морају: Европа, мере штедње и претња глобалној стабилности, Лагуна, 2017.

САВРЕМЕНА ГЕОПОЛИТИЧКА ПОЗИЦИЈА КРОЗ ИСТОРИЈСКУ ПРИЗМУ

Појам историјског искуства може се сагледати кроз његову филозофску интерпретацију кроз два елемента – историјски ток догађаја који представља универзални доказ и свест човечанства о свом развоју (непоновљиви догађаји – фиксни елемент) и, са друге стране, субјективни карактер људског искуства (људска интерпретација догађаја – живи елемент). Историјско искуство је темељ за изградњу идеја и идеологија, визија, па и одлука и аргументације за учињене поступке. За наведено је потребно разумети историју и историјско искуство. Историјским кретањем кроз време и простор схватамо значај који прошлост има на садашњост, као и потенцијалну будућност према садашњости. Глобална садашњост, међународни односи и геополитичке одлуке се могу разумети уколико се разуме историјски дискурс и уколико му се посвети аналитичка пажња (Лукнар, 2022, стр. 152-153). Уколико се историја не разуме, не анализира и не интерпретира на прави начин подложна је кривотворењу, фалсификовању и манипулацији. Примењена геополитика може се сматрати као једна од „суровијих“ научних дисциплина и склона је коришћењу различитих манипулативних средстава у остварењу свог циља. Док историја великим силама служи као средство (инструмент) у вођењу геополитике, мањим државама као што је Србија она је неопходна у обликовању њеног геополитичког идентитета.

Историја игра фундаменталну улогу у обликовању геополитике, утичући на интеракције између нација, формирање савеза, остваривање националних интереса и динамику међународних односа. Геополитика је сложена интеракција историјског наслеђа и тренутне стварности. Ови наративи могу утицати на спољнополитичке одлуке и интеракције са другим земљама. Историјски утицај на геополитику може се исказати преко различитих фактора. Историјске границе, установљене освајањем, споразумима или колонизацијом, често утичу на геополитичке односе. Спорови око територије или историјске оптужбе у вези са променама граница могу довести до тензија и сукоба између земаља. Територијални спорови често су праћени и културним и етничким преклапањима различитих цивилизација. Историјске интеракције су допринеле формирању културних и етничких идентитета унутар нација. Ови идентитети могу утицати на спољнополитичке одлуке, савезе и сукобе. Историјски догађаји могу такође довести до прекограничних етничких или културних веза које утичу на геополитику. Ту где долази до преклапања цивилизација и културно-етничких мешања, велики утицај имају и верски и идеолошки покрети утичу на геополитичку динамику и погодно су тле за тензије и сукобе. Наслеђе империја и колонијално наслеђе игра битну улогу у обликовању савремене геополитике. Колонијална историја је обликовала економске, политичке и друштвене структуре многих нација. Ефекти колонизације се још увек могу видети у постколонијалној геополитици, укључујући обрасце трговине, управљања и развоја. Претходни сукоби и ратови могу оставити у наслеђе неповерење и непријатељство међу нацијама, утичући на њихове дипломатске односе и политичке изборе. Историјске притужбе могу наставити да утичу на спољнополитичке одлуке и регионалну стабилност. Такође, успон и пад империја оставили су трајан утицај на геополитичке пејзаже. Расподела моћи, културних утицаја и економског наслеђа из прошлих империја могу обликовати модерне међународне односе. Народи често извлаче поуке из историјских догађаја како би информисали своје данашње политике. Проучавање историјских успеха и неуспеха може утицати на стратешке одлуке и приступе међународним односима.

Историја је наука која највише утиче српски национални и геополитички идентитет. Почетком 19. века јавља се српски национални идентитет који се базира на историји и традицији, средњовековном наслеђу, језику и културном јединству. На већ наведене елементе српског националног идентитета, данас, могу се додати војни и дипломатски успеси током целог 19. века, наслеђе династија Обреновић и Карађорђевић, војни успеси и херојства из Првог светског рата и страдања током Другог светског рата. У свему по чему ће нас историја памтити, у свему великом што смо учинили као народ и појединачно, налази се одјек ових елемената националног идентитета. Улазак у заједничку државу после Првог светског рата виђено је као решење српског питања, али у ствари је била замка. Замка из које се до данас српски народ није извукао. Ако је Југославија била историјска нужност, историја се онда огрешила о Србе. Српска национална држава и идеја разбијена је уласком у југословенску државу и додатно је разбијена њеним распадом. Југославија, и касније СФРЈ, уместо коначног решења српског националног питања донела је искорењивање и уништење српског националног идентитета и у историјском, етничком, језичком, верском и геополитичком смислу (Суботић, 2011, стр. 18).

Да би се разумела савремена геополитичка позиција Србије, потребно је прво разумети историјски утицај на распад и ратове у Југославији и како он и даље обликује геополитику Србије данас. Историјске оптужбе, етничке тензије и националистичка осећања која проистичу из векова интеракција између различитих етничких и верских група допринели су избијању сукоба. Постоји велики број историјских чинилаца, међу којима ће бити издвојени који се односе на 20. век. и то:

1. Краљевина Југославија је настала после Првог светског рата, уједињујући различите јужнословенске народе под једним народом. Међутим, ово јединство је било крхко, пошто су различите групе имале различите степене лојалности држави и различите визије националног идентитета. Циљ стварање те државе био је да се сви Срби, који су вековима живели у одвојеним државама сместе у једну заједничку државу.³ Према *Степић М. (2014)*, срж проблема представља српско вишевековно страдање у циљу стварања јединствене државе⁴, вишевековно насилно потискивање, католичење, исламизација и национално преобраћање српског становништва (стр. 4-6).
2. Други светски рат је донео значајне промене у региону. Југославију су окупирале силе Осовине након чега су се формирали покрети отпора. Независна Држава Хрватска (НДХ) се сврстава у категорију самопроглашених марионетских држава у служби фашизма и нацизма на територији Краљевине Југославије. НДХ је у историји остала упамћена по бројним ратним злочинима, концентрационим логорима и геноциду који је извршен над Србима, Јеврејима и Ромима. Уколико би се стварала нова анализа или поставка српског националног идентитета, страдање Срба у НДХ морало би бити једно од главних елемената. Оно је оставило и даље несагледиве последице на српски национални идентитет и неповратно променило његово национално биће. Дубок ожиљак који је остао и колективно сећање на оваква трагична страдања урезано је у тело српског националног идентитета (Ђорђевић, 2017, стр. 95).
3. Након Другог светског рата, Титов режим је настојао да потисне етничке и националистичке идентитете у корист јединственог југословенског идентитета. Иако је овај приступ успео да задржи тензије током његове владавине, он се није бавио основним историјским притужбама, које су се поново појавиле након његове смрти 1980. Етничке тензије после 1980. године праћене економском нестабилношћу довеле су државу до руба егзистенције. Суштинске разлике између народа унутар Југославије и њихових погледа на будућу структуру државе довело је до финалног распада државе. Како су комунистички режими почели да се урушавају широм Источне Европе, националистичка осећања су се поново распламсала. Историјски анимозитети међу различитим етничким групама, погоршани догађајима као што је 600. годишњица Косовске битке, одиграли су улогу у подстицању ових осећања. Медији и пропаганда одиграли су кључну улогу у манипулисању историјским наративима и подстицању мржње. Пристрасно медијско покривање често је преувеличавало инциденте и доприносило ескалацији насиља. Одсуство истинског напора да се помире историјске притужбе и позабаве неправдама из прошлости омогућило је да опстане дубоко укоренење анимозитет, што је на крају допринело интензитету и бруталности сукоба.
4. Жртва коју су Срби подносили вековима била је њихов мотив за одбрану територија које су сматрали својима и за које су вековима гинули. Те територије које су Срби сматрали својима, биле су у административној расподели додељене различитим Савезним Републикама унутар Југославије. Како *Степић М. (2014)* наводи, „српски територијални (географски) идентитет подразумева простор са којим се српски народ поистовећује и који сматра својим“. Посебну повезаност са тим простором Срби имају из разлога што је тај простор континуирано изложен систематском смањивању, деградацији и расрбљивању, управо из геополитичких разлога. Из тог разлога треба очувати идеју целовитости територијалног идентитета иако неке од области нису у саставу тренутне српске државе (стр. 4-6). Управо је тај историјско-географски чинилац био пресудан при доношењу геополитичких одлука почетком 90-их година 20. века, које су касније довеле до потпуног распарчавања југословенске, а касније и српске државе. Историјски аргумент наглашава велике разлике и неусаглашеност између националних идеологија народа унутар СФРЈ, посебно хрватског, муслиманског и српског елемента. Суштинске разлике у култури, историји, политичким и верским институцијама биле су разлог распадања државе, док су велика (древна) мржња и међусобне (народске) несугласице потпаљене јаком пропагандом допринеле да распад државе буде насилан. Из тренутне перспективе, могло би се рећи да је већина тада донетих геополитичких одлука била погрешна, јер су резултирале деструкцији српских територија, егзодусу српског становништва и потпуном маргинализацијом Србије на међународној сцени.

Долазимо до савременог геополитичког положаја Србије. Србије која је разбијена и безидејна држава која је остала без већине својих земаља, са великим бројем избеглица и интерно расељеног становништва са својих вековних огњишта. Национална свест у Србији је

³ Још на почетку, током 20-их година 20. века могло се претпоставити да та држава има рок трајања, што доказује убиство хрватског политичара Стјепана Радића и краља Александра Карађорђевића.

⁴ Страдање унутар Војне крајине, страдање унутар Босне што од стране Османског, што од стране Аустроугарског царства, страдање у оба Светска рата, страдање од стране НДХ у току 2. светског рата и на крају страдање од стране комунистичких власти.

на историјском минимуму. Србија се и после 30 година криви за распад СФРЈ, за рат и страдање и због чега она трпи велику штету. Као главном кривцу (често и једином кривцу) Србији је онемогућен развој и просперитет какав уживају поједине земље бивше СФРЈ. Након распада СФРЈ, Србија и Црна Гора су провеле кратак период у заједничкој држави, али након 2006. године, Србија је стављена у неку врсту геополитичког карантина, стварајући претпоставке да се он држи у сталној геополитичкој дефанзиви и узмицању (Деспотовић, 2010). Потпомогнути међународном заједницом и „поштовањем“ међународног права и принципа активно се ради на унижавању и скрнављењу геополитичког положаја Србије и уопште њеног националног идентитета (Деспотовић, 2017). Запад на српску геополитичку перспективу гледа као на супарничку и као препреку у остварењу њихових геополитичких планова и циљева. Крајњи циљ је потпуна маргинализација српског утицаја и формирање државе са границама као што су биле пре Берлинског конгреса 1878. године⁵. Тиме се ствара мала држава без било каквих могућности за ремећење њихових планова у региону⁶. Овакав геополитички положај карактерише изложеност и рањивост са потенцијалним могућностима напада од стране „старих“ непријатеља или могућностима даљег распарчавања територије и стварањем нових потенцијалних ратних жаришта.

ИСТОРИЈСКИ ФАКТОР ГЕОПОЛИТИЧКОГ И ТЕРИТОРИЈАЛНОГ РАСПАРЧАВАЊА СРБИЈЕ

Црна Гора, као историјски најстарији и највернији савезник Србије, напустила је заједнички државни курс и одредила свој сопствени. За разлику од Србије, Црна Гора је имала спреман стратешки документ којим су дефинисани спољнополитички циљеви и приоритети земље. Ђукановић Д. (2019) истиче три суштинска спољнополитичка приоритета, који су за циљ имали побољшање међународног положаја, били су: чланство у Европској Унији, чланство у НАТО пакту и на регионалном нивоу, потпуна стабилизација и нормализација односа са суседним државама. Водећи се наведеним документом, Црна Гора је направила озбиљне кораке ка њиховој реализацији, остварено је снажно стратешко партнерство са САД, чланица је НАТО пакта од 2017. године, и Европском унијом, где је добила статус кандидата 2010. године (стр. 115-122). Стицање независности у Црној Гори било је предвођено тежњи црногорске политичке елите да одвоји Црну Гору од Србије. Овакве тежње имале су своју историјску потпору, јер су се кроз црногорску историју смењивали периоди идентификације са Србијом и периоди тежње ка независности. Бешић (2019) наводи да је оно што је битно за национални идентитет двеју држава, то да је доминирао српски идентитет, и да је црногорски национални идентитет настао из српског, тј. да му је српски саставни део. Временом, у периодима црногорске тежње ка независности, стварао се јаз националног идентитета између српског и црногорског. Попис становништва може најбоље одразити како се кретао јаз током целог 20. века. Са почетка века, па све до Другог светског рата на пописима становништва није ни постојао термин „Црногорци“, већ су у Црној Гори већинско становништво били Срби. Након Другог светског рата, већина се изјашњава као Црногорци. Доласком на власт Комунистичке партије, која је од свог оснивања признавала постојање црногорске нације, почела је са спровођењем своје националне политике у дело. Подржани државном политиком Комунистичке партије, креће потискивање српског идентитета у Црној Гори (Тодоровић, 2021, стр. 238-239). Према томе, етничко дистанцирање, спорадична идентификација два народа кроз историју, и комунистички режим били су кључни индикатори за нарушавања етничких односа. Оно што нам историја показује је да су сукоби много вероватнији у друштвима у којима постоји бројчано доминанта већина, и релативно малобројна етничка мањина, него у друштвима у којој је број припадника мањинских народа значајан. Другим речима, однос између већине и мањине биће значајно одређен пропорцијом у укупној заступљености етничких група на нивоу читаве популације (Бешић, 2019, стр. 3-5).

Историјски проблем са којим се Србија суочава је проблем граница и дефинисање српских земаља. Распадом СФРЈ почело је званично уситњавање српског територијалног простора које се завршило (за сада) 2008. године након једностраног проглашења тзв. Републике Косово. Територијални проблем Србије и њених граница остаје актуелно и отворено питање. Довољно је да поменемо једнострано дефинисање покрајинске границе као међународне између тзв. Републике Косова и Републике Србије. Што се тиче једностраног проглашења независности, у анализу се мора укључити и теоријско одређење појма сецесије, посебно њено становиште - Историјски симболички ресурси. Како Томић М. (2020) наглашава, ова теорија има два правца и

⁵ „Пашализација“ Србије

⁶ Косовска независност, сепарација Војводине, сепарације Рашке чиме се одвајају Срби из Србије и Црне Горе и стварање тампон зоне на Дрини ради одвајања Срба са њене две стране која као крајњи циљ има централизацију БиХ и ревизију Дејтонског споразума (Деспотовић, 2017).

оба се заснивају на „претпоставци да се неки региони ослањају на симболичке ресурсе базиране на историјском искуству који поспешују сепаратистичке захтеве. Први, објашњава да етничке групе уколико се осврну на модерну историју националне независности могу закључити да сецесија представља најбоље решење за колективне проблеме, док се други односи на то да ће се један регион оцепити уколико је већинска етничка група претрпела неки вид националне неправде од стране унитарне државе. Оно што се може даље закључити је да ће један регион покушати да се оцепи посебно ако су се суседни региони одвојили у прошлости или су предузели важне кораке ка оцепљењу“ (Hale, 2000, стр. 31–56, Gurr, 2000, цитирано у: Томић, 2020, стр. 27) Обзиром на то да је у дугом периоду који је претходио једностраном проглашењу независности тзв. Косова српска спољнополитичка и геополитичка улога маргинализована, за то једнострано проглашење није било тешко добити наклоњености водећих актера у међународној политичкој арени. Након тога уследила је дипломатска ерупција, што подршке, што противљења. Са једне стране, велике силе које подржавају независност оправдавају је као јединствени случај у међународној политици, док са друге стране, државе које је оштро критикују истичу да је признавање независности тзв. Косова преседан у међународној политици који ће утицати на ескалацију насилног сепаратизма (Томић, 2020, 28). У данашњем геополитичком окружењу, Косово и Метохија представљају једну од најважнијих тачака. На његовој територији укрштају се и преплићу геополитички интереси глобалних и регионалних сила. Наведено се може и закључити услед чињенице да САД користи Балкан као одскачну даску за даље ширење геополитичког утицаја ка Русији, Централној и Источној Азији тако што шири НАТО савезе и инсталира логистичке станице у кључним зонама (Деспотовић, Глишин, 2021, стр. 24).

Косово и Метохија имају посебно место у српском националном идентитету. У српској државности, историји и духовности оно представља свето место, као интегрални део српског национализма. *Суботић М. (2011)*, истиче да је посебна пажња потребна у анализи Косова и његовог утицаја на српски национални идентитет. Када је у питању очување српског националног идентитета, једну од битнијих улога игра Српска православна црква. Српска црква је била та која је одржавала морал и снагу Србима кроз тешке и тамне периоде њихове историје, подсећајући на сјај и славу Немањинске државе, чувала је у народу живо сећање и наду да ће опстати, „осветити Косово“ и обновити „Душаново царство“. Након обнове Пећке патријаршије Српска црква је успела да допре до свих српских земаља и српског живља, и тиме неговала „косовски завет“ међу Србима, и тиме уткала Милоша, Лазара и Косовски бој као мит и легенду, али и најживља стварност коју су Срби свакодневно живели (стр. 23). *Селимовић (2019)*, позивајући се на књигу „Област Бранковића, Опширни катастарски попис из 1455. године“ (Хаџибеговић Х., Ханџић А., Ковачевић Е., 1972 цитирано у Селимовић, 2019, 22), износи чињеницу да је историјско право једнако битно као и фактичко стање. Те чињенице свесни су и Албанци који велике напоре улажу у фалсификовање историје и тиме оправдавају и праве утемељење за своје поступке претходних деценија. Према томе, прошлост је подједнако важна као и садашњост, јер она проистиче из прошлости, али и упућује на будућност. Садашња велика албанска већина на Косову и Метохији, фалсификована историја и њихова хипотеза о илирском пореклу једини су темељи на основу којих они полажу право над простором Косова и Метохије. Да би се оспорила та чињеница, Србија не сме да престане са борбом против фалсификовања и отимања њене историје. Према *Селимовићу (2019)*, и наведеној књизи, средином 15. века на територији данашњег Косова и Метохије готово да није било албанског становништва. Пораст албанског становништва креће тек током 17. и 18. века, када поред демографске експанзије, почиње масовно исељавање и прогон српског становништва. Уживајући подршку османске власти, Албанци су током пет векова активно и систематично спроводили терор, исељавање и албанизацију српског становништва. Одржавање српског историјског права на Косову и Метохији један је од кључних фактора који је потребан Србији у неправедној борби садашњице (Селимовић, 2019). Може се сматрати да је распад Југославије почео на Косову, 1981. године, и да се управо ту и завршио 1999. године. Током оба светска рата на Косову се осећао јак утицај Албаније и албанског становништва које је преузимало власт у своје руке, посебно у Другом светском рату. Након Другог светског рата, долази до значајне промене демографске структуре на Косову, Албанци постају убедљиво већинско становништво, што због високе стопе фертилитета, што због досељавања Албанаца из Албаније под притиском репресивне политике Енвера Хоџе. Даље, како наводи *Вукадиновић И. (2022)*, после Брионског пленума, утицај Срба у државном врху СФРЈ је готово нестао, те су тада и кренуле промене на Косову и Метохији. Промене које су се одвијале у то време односиле су се на отпуштање Срба из безбедносног сектора и уместо њих запошљавање Албанаца, и тиме су се отворила врата за сарадњу са политичким врхом у Албанији. Министарство спољних послова Албаније је убрзо након Брионског пленума почело да добија информације о исељавању Срба са Косова и Метохије, које је потом преносило партијском врху (стр. 160-162).⁷ Што се СФРЈ више отварала према Западу, тиме

⁷ У извештају од 3. августа 1966, када је постбрионска кампања тек узимала маха, наводи се: „Прича се да Срби на Косову продају своју земљу и почињу да одлазе“. Осам дана касније, 11. августа, министарство је поново обавештено о овој појави: „Већина Срба се сели из села у унутрашњост земље, иако локалне власти покушавају да их спрече у одласку“. У извештају од 21. августа 1966. констатовано је: „Косово напуштају многи Срби, који се тамо више не осећају сигурно“.

је јачао антисрпски утицај унутар државе који достиже свој врхунац Уставом из 1974. године. У широј српској јавности Устав из 1974. доживљен је као антисрпско решење. Демонстрације 1981. године умногоме су допринеле продубљивању српско-албанске нетрпељивости и често се то узима као покретач политичке кризе која је резултирала распадом државе. Демографска структура Косова 1981. године изгледа тако да Албанаца има 77%, и они су једини народ чији се број повећава константно након Другог светског рата, док број Срба и Црногораца знатно опада у периоду 1971-1981 (Национални састав становништва СФР Југославије, КЊИГА 1, 1991). Док су српски и југословенски комунисти тврдили да се неалбанци масовно, под претњама и насиљем исељавају са Косова, албански лидери у СФРЈ демантовали су то и исељавање оправдавали тиме да је покрајина најсиромашнији део СФРЈ и крај са највећом стопом незапослености. Преокрет, који ће бити касније кључан, представља долазак Слободана Милошевића на власт и доношење Устава из 1990. године којим се одузео елемент државности покрајинама у саставу Србије.

Запад је одлучио да Косово и Метохија да буде финална фаза разбијања СФРЈ из два разлога – прво, знали су да је Косово и Метохија најслабија тачка Србије (са једне стране због духовног и културно историјског значаја, са друге стране јер је већинско становништво било албанско и веома сепаратистички расположено) и друго, због његове геополитичке и геостратешке позиције. Већ исцрпљену грађанским ратом, пропаганди напади на Србију били су усмерени на оправдање агресије коју је НАТО спровео 1999. године. Управо преко ширења неистина, пропагандних текстова и ратохушкаћујих говора припремљена је и спроведена агресија НАТО-а. Никакви преговори нити дипломатска решења нису била циљ НАТО-а, већ бомбардовање СРЈ, испробавање оружја и насилно отимање територије Косова и Метохије на којој би се створила држава под окриљем НАТО-а. Након бурне последње деценије 20. века, почиње активна пропагандна и фактичка кампања оспоравања, својатања и фалсификовања српске историје, културе и традиције на Косову и Метохији. Брисање, уклањање и затирање трагова српског постојања одвија се активним деловањем привремених институција на Косову и Метохији, уз подршку међународне заједнице у циљу остваривања њихових интереса. Од доласка међународне заједнице, па све до данашњих дана, траје експлоатација свих ресурса, како природних, тако и имовинских, при чему се држава Србија не пита ништа (Миловић, Балтазаровић, 2021). Дуготрајно системско одвајање територије Косова и Метохије од Србије видно улази у завршну фазу у претходне две године. Полемика која се водила око разграничења или поделе територије дефинитивно је напуштена почетком рата у Украјини, када се интезивирао политички амбијент ка коначном решавању косовске кризе и дефинитивном признавању независности и уласку тзв. Републике Косова у све међународне институције. Непредвидивост исхода рата у Украјини доноси нам и непредвидивост решавања косовског питања, те да је најбоље решење одржавање *status quo* све док се не створе повољнији услови за Србију на међународном плану.

Деспотовић Љ, Глишин В. (2023) наводе да је оно што је окарактерисало геополитичку позицију Србије претходних 30-ак година јесте смањивање, фрагментација српских територија и губитак великог броја становништва, што као узрок од рата, што принудним миграцијама. Кључни разлог за то, били су геополитичке аспирације великих сила да онемогуће свим Србима да уђу у састав јединствене српске државе. Таква држава није постојала од средњег века када је на свом врхунцу била најзначајнији фактор на Балкану. Од тада, велике силе улажу велике напоре да се историјски и национално адекватне границе српског становништва не нађу у рукама српског становништва. Србија се и даље сматра главним геополитичким противником Запада на овом простору. Отимањем вековних територија систематски се уништавао утицај Србије у региону, док је додељивањем тих територија јачао утицај осталих држава на Балкану. Скоро свака држава Балкана имала је територијалних користи од распарчавања српских земаља. Главни циљ тог систематског уништавања било је створити просторно малу, политички нестабилну, демографски десетковану, војно слабу и економски опљачкану државу (стр. 65-68). Додатни циљеви су потискивање Срба са обале Јадранског мора, и слабљење српског утицаја у регији „Балканског хартленда“⁸. Након одвајања Црне Горе, постигнут је први циљ, а нелегалном „отмицом“ Косова и Метохије постигнут је други циљ и тиме је потпуно осакаћена српска држава. Даље, Деспотовић Љ, Глишин В. (2023) говоре о поукама из историје услед вишевековних историјских процеса, и истичу да је Балкан играо улогу граничне зоне (религијске, војне, империјалне и цивилизацијске), и тиме окарактерисан као празна земља, која служи територијално и војно надметање великих светских и регионалних сила, што као доказ има тешко историјско искуство које има народ са ових простора (стр. 65). Противречност и разлика цивилизација једно је од главних обележја балканског човека – подвојеност и дуализам. Одломци различитих етнопсихичких и културних типова укрштали су се и стварали

⁸ Територија јужне Србије, Косова, западне Бугарске и севера Северне Македоније, тј. правац Моравско-вардарске долине.

комплексну слику Балкана. Оваква хетерогеност била је препрека стварању било каквог групног идентитета на Балкану. Због своје политичко-територијалне уситњености, етничке, верске и националне нетрпељивости, сталне сукобљености на Балкан се гледа као на „ружно лаче“ Европе. Антагонизам западне цивилизације која себе сматра за оличењем толеранције, заједништва и мултикултуралности (Грчић, 2007). За овакво стање Ханингтон окривљује Србију и српски национализам који стоји на путу развоју и просперитету региона и противи се новом светском поретку. Можда се баш из тог разлога окршај цивилизација привремено окончао на тлу Србије 1999. године чиме је такође дошло и до Фукујаминог „краја историје“⁹.

ЗАКЉУЧАК

На основу богатог историјског искуства, Србија је у обавези да консолидује своје геополитичке одлуке и да формира конкретан план и стратегију за будућа међународна дешавања. Такође је потребно усагласити унутрашњу и спољну политику кроз ефикасно ангажовање ресурса и оптималног позиционирања. Правилно позиционирање значиће и повољнију позицију за остварење националног интереса. Можда је кључ успеха у историјском преорјентисању Србије и одабиру једне стране, тј. једне интересне сфере. Која ће то бити страна, остаје на креаторима српске политике да изаберу. Стога је од прворазредног значаја одредити шта су темељи српске геополитике, организовати се у складу са њима и придржавати их се на спољнополитичком плану. Темеље је потребно дефинисати у складу са националним идентитетом Србије, културно-цивилизацијским идентитетом и географским положајем и његовим потенцијалима. Темељи ће служити у формирању геополитичког „понашања“ на унутрашњем плану, те према окружењу, регионалним и великим силама. Чврста и утемељена геополитичка позиција имала би за циљ праћење и светских и регионалних геополитичких дешавања и у складу са њима се прилагођавала. Коришћењем геополитичких потенцијала Србија има могућност да се позиционира као регионална сила и тиме омогући економски, културни, демографски и национални напредак (Степић, 2019).

Народ који не поштује своју историју показује да не брине о својој будућности, јер поштујући своју историју постављамо најбољи пут којим треба да идемо у будућности. Јасно је куда иде савремени свет и наш народ са њим. Уместо да се сачувамо тог погрешног пута, бујица нас је захватила и ми срљамо тамо где не треба, далеко од утабаног пута који нам наша историја оставила. Сећање и празновање догађаја који су се десили у историји показују да народ има чега да се сети и шта да празнује. Ако се не будемо показали достојним наследницима онда ћемо имати још већу осуду него они који нису имали на кога да се угледају. Да ли ће нас историја, којом се толико дичимо, научити нечему или је цитат: „*Historia (est) testis temporum, lux veritas, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis*“ потпуно бескористан за нас? Уколико смо свесни окружења и тренутне геополитичке шаховске табле, уколико смо свесни намера великих центара моћи и њихових намера, треба се запитати да ли имамо план најефикаснијег прилагођавања тренутном светском поретку и како га можемо искористити у своју корист? (Грчић, 2008) Да ли Србија има снаге да заузме централну улогу на Балкану и да буде предводник нове трансформације Балкана или ће из двадесет првог века изаћи исто или горе као што је изашла из двадесетог?

РЕФЕРЕНЦЕ

- Бешић, М. 2019. „Етничка дистанца у Црној Гори десет година након стицања независности“, *СТАНОВНИШТВО*, 2019, 57(1), 1-25, <https://doi.org/10.2298/STNV190226002B>
- Ђукановић, Д. 2019. „Спољнополитичко позиционирање Црне Горе након обнове независности 2006. године“, *Гласник одјелјења друштвених наука*, 24, 2019., УДК 327(497.16)
- Лекић, С. 2017. „НЕУТРАЛНОСТ СРБИЈЕ И НОВА ГЕОПОЛИТИЧКА СТВАРНОСТ“, *ВОЈНО ДЕЛО*, 3/2017, DOI: 10.5937/vojdelo1703063L
- Пророковић, Д. 2017. „Геополитичке детерминанте спољнополитичког позиционирања Србије на почетку 21. века“, *МЕЂУНАРОДНИ ПРОБЛЕМИ ИНТЕРНАЦИОНАЛ ПРОБЛЕМС* Вол. LXIX Београд Но. 4/2017., <https://doi.org/10.2298/MEDJP1704401P>
- Селимовић, С. 2019. „КОЛИКО ЈЕ БИЛО АЛБАНАЦА НА КиМ 1455. ГОДИНЕ?“, *ХЕРЕТИЦУС - Часопис за преиспитивање прошлости*, 1-2/2019
- Вукадиновић, И. 2022. „Строго поверљиви извештаји министра спољних послова Албаније о политичкој ситуацији у Југославији и на Косову и Метохији 1966-1968“, *Istorija 20. veka, god. 41, 1/2023*, 159-176, <https://doi.org/10.29362/ist20veka.2023.1.vuk.159-176>

⁹ The End of History and the Last Man - Francis Fukuyama

- Гајић, А. 2023. „ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ СРБИЈЕ НАКОН ОТПОЧИЊАЊА РАТА У УКРАЈИНИ: НЕУТРАЛНОСТ И СТРАТЕШКО ОДВРАЋАЊЕ У КРИЗНОМ КОНТЕКСТУ“, *Српска политичка мисао број 2/2023*. Vol. 80 стр. 53-74, DOI 10.5937/spm80-44267
- Глишин, В. 2018. „ПРОЦЕСИ БАЛКАНИЗАЦИЈЕ И АГРЕСИЈА НА СР ЈУГОСЛАВИЈУ – ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ“, Факултет за европске правно политичке студије, УДК 94(497):355.4(497.11)
- Грчић, М. 2007. Геополитички смисао и бесмисао балканизације, Зборник радова са научног скупа „Србија и Република Српска у регионалним и глобалним процесима“, Географски факултет у Београду, ПМФ у Бањалуци, Бања Лука
- Грчић, М. 2008. ЦВИЈИЋЕВА ПЕРЦЕПЦИЈА ГЕОГРАФСКОГ ПОЛОЖАЈА СРБИЈЕ, ГЛАСНИК СРПСКОГ ГЕОГРАФСКОГ ДРУШТВА, ГОДИНА 2008. СВЕСКА LXXXVIII- Бр. 2, Оригиналан научни рад UDC 911.3 (497.11)
- Дабић, Д. 2021. „ЛЕГИТИМНОСТ ЕКОНОМСКОГ УПРАВЉАЊА У ЗОНИ ЕВРА“ Докторска дисертација, Универзитет у Београд Факултет политичких наука
- Деспотовић, Љ. 2010. ОБЕЛЕЖЈА ГЕОПОЛИТИЧКОГ ПОЛОЖАЈА СРБИЈЕ И СРПСКИХ ЗЕМАЉА У КОНТЕКСТУ АКТУЕЛНИХ ПРОЦЕСА БАЛКАНИЗАЦИЈЕ, Мегатренд универзитет, Факултет за културу и медије, Социолошки преглед, vol. XLIV (2010), no. 4, стр. 541–566, UDK: 321.5;327.8
- Деспотовић, Љ. 2017. Глобализација и геополитика идентитета, Каирос, Сремски Карловци
- Деспотовић, Љ. и Глишин, В. 2021. „Геополитички разлози разбијања Титове Југославије у контексту међународне хегемоније САД“, *Napredak - časopis za političku teoriju i praksu 2021*, vol. 2, br. 3, str. 63-74, doi: 10.5937/napredak2-34618
- Деспотовић, Љ. и Глишин, В. 2021. „ГЕОПОЛИТИЧКИ ИДЕНТИТЕТ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И СТРАТЕГИЈА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ“ Политика националне безбедности Година XII, vol. 20 број 1/2021. стр. 21-35, DOI: <https://doi.org/10.22182/pnb.2012021.2>
- Лукнар, И. 2022. „ПРОШЛОСТ КАО ИНСТРУМЕНТ ГЕОПОЛИТИКЕ“ Историја као инструмент геополитике, зборник радова са међународне научне конференције, прво издање, Приредио Зоран Милошевић, Институт за политичке студије, УДК 327::911.3]:316.32
- Ђорђевић, М. 2017. „Затирање српског идентитета и културне баштине у НДХ“, Право на незаборав Правни и антрополошки аспекти културе сећања на жртве НДХ у Другом светском рату, Институт за упоредно право
- Мандић, М. и Недић, П. 2022. „Утицај унутрашњих фактора на спољнополитичку оријентацију малих држава: случај Србије“, *У Геополитички интереси великих сила и стратешка безбедност малих држава*, ур. Михајло Копача, Владимир Ајзенхамер. - ISBN 978-86-80144-51-1. - (2022), DOI: 10.18485/fb_givs_sbmd.2022.ch12
- Миловић, М. и Балтазаровић, Б. 2021. „Отимање материјалног блага Косова и Метохије од стране међународних и домаћих фактора“, *Мегатренд ревија*, UDK 330.15(497.115), 123 DOI: 10.5937/MegRev2104293M
- Национални састав становништва СФР Југославије, КЊИГА 1, „Подаци по насељима и општинама, Београд: Савезни завод за статистику“
- Новости, 2016. „Nikolić: Srce nam je na Istoku, ali želimo da živimo kao Zapad“ 08. 02. 2016. <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:590029-Nikolic-Srce-nam-je-na-Istoku-ali-zelimo-da-zivimo-kao-Zapad>
- Степић, М. 2014. „Век расрбљивања Балкана – геополитички узроци и последице“, *Политичка ревија*, година (XXVI) XIII, vol. 41, № 3/2014, <https://doi.org/10.22182/pr.4132014.1>
- Степић, М. 2019. „ГЕОПОЛИТИЧКИ ТЕМЕЉИ СРПСКЕ СТРАТЕШКЕ КУЛТУРЕ“, *ВОЈНО ДЕЛО*, 8/2019, DOI: 10.5937/vojdelo1908166S
- Стошић, С. 2022. „ИСТОРИОГРАФСКИ НАРАТИВ КАО СРЕДСТВО ЛЕГИТИМАЦИЈЕ НОВИХ ДРЖАВА ИЛИ НАЦИЈА“, *У „Историја као инструмент геополитике“* ур. Зорана Милошевића, ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА бр.03/2022, год. (XXX) XXII vol.73, DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.7332022.4>
- Суботић, М. 2011. „СРПСКИ НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ: ИСТОРИЈСКИ И САВРЕМЕНИ ИЗАЗОВИ“, *ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА* бр. 3/2011 год. (XXIII) X vol=29, <https://doi.org/10.22182/pr.2932011.1>
- Тодоровић, В. 2021. „РАСПАД ЗАЈЕДНИЧКЕ ДРЖАВЕ СРБИЈЕ И ЦРНЕ ГОРЕ“, *ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА* бр. 03/2021 год. (XXX)XXI vol. 69, DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6932021.11>
- Томић, М. 2020. „СЕЦЕСИЈА VERSUS НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС: ЈЕДНОСТРАНО ПРОГЛАШЕЊЕ НЕЗАВИСНОСТИ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ“, *НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС* - бр.01/2020, година XVI. vol.37, DOI:<https://doi.org/10.22182/ni.3712020.2>

THE INFLUENCE OF HISTORY IN SHAPING MODERN SERBIAN GEOPOLITICS

Dimitrije Teododić ¹⁰

Abstract: Geopolitics as a scientific discipline in its classic setting brings geography and politics together. However, in addition to the mentioned two sciences, different perspectives were needed for a better understanding and analysis of the problems brought about by geopolitics. Thus, economic, military, historical, legal, sociological perspectives and many others are included in solving complex geopolitical problems. In Serbia, geopolitics appeared due to major state changes, the abandonment of ideological beliefs and the strengthening of nationalism in the 90s of the 20th century. Although at the core of geopolitics are geography and politics, what most drives Serbian geopolitics is the historical factor that is very strong and increasingly present in the country for the last 30 years. The paper will analyze the influence of history on geopolitical decisions and geopolitical events that Serbia went through in that period. Using the historical-geographical and geopolitical method, the cause-and-effect relationships of geopolitical decisions and how they created the geopolitical position of Serbia today will be processed. This method will provide a framework for understanding the intricate connection between Serbian history, the geography of the areas where it takes place, and the contemporary geopolitical position. The method emphasizes the ways in which historical-geographical factors have shaped Serbian geopolitical identity over time. The work consists of three parts, the first one analyzes the determinants that shape Serbia's geopolitical decisions, while the second part analyzes history as a determinant of geopolitics. The focus of the work is the third chapter, which has an emphasis on the analysis of important geopolitical events for Serbia in the 21st century, what significance they have for the Serbian people and for today's Serbian state. The aim of this paper is to present as best as possible the interdependence of Serbian geopolitical decisions and events and historical factors.

Keywords: determinants of geopolitics, geopolitics of Serbia, historical experiences, national identity, geopolitical identity

¹⁰ Ph.D. student, teodosic.dimitrije@gmail.com, ORCID: 0009-0005-7837-5907